ЦЯ ДИВНА НАЗВА

ПРО ПОХОДЖЕННЯ назви Гоща – нинішнього районного центру – побутує багато здогадок, версій і зовсім мало тлумачень, обґрунтованих на документах чи глибоких дослідженнях. Власне, таких документів загалом негусто. Принагідно згадаємо, що поселення з назвою Гоща є також в Іваничівському районі Волинської області та у Білорусі. На Рівненщині зустрічаються Мирогоща, Дорогоща, Радогоща, навіть ікона Божої Матері – „Пирогоща". Що ж це за дивна назва, як вона тлумачиться?

Почнемо з того, що у давнину поселення здебільшого не мали назв. Хіба що окремі якось визначалися, різнилися своїм природним розташуванням, кличкою хороброго воїна, впливом духів чи стихії. Значно пізніше, на думку дослідників, у VI-VIII століттях в основному осілі автохтони свої обиталища нарікали на честь місцевості, річок, людей, тварин, рослин, подій тощо. Ті поселення, що мали фортеці, облаштовані оборонні заслони, називалися городищами. Градами (містами) стали великі поселення з маєтками феодала чи князя і, знову, оборонними спорудами та розгалуженою інфраструктурою життєдіяльності поселенців.

„Градом" Гоща, котра постійно потерпала від когось чи від чогось, не була. І про власний титул не мала можливості замислюватися, прагнучи вижити. То й у своєму розвитку вище звичайного поселення не підносилася, хоча і мала деякі атрибути городища.

Оскільки наше містечко засновувалося на різних відтинках правого берега Горині, то найймовірніше, що Гощею стало називатися поселення на північному заході сучасного кутка, що зветься Закляштор. Для цього існували такі причини: неподалік стелилася дорога до перевозу через Горинь. Шлях – це гостинець. Гостинцем у старовину називали і підвищене лобове плесо. А ще – приміщення, гостинні будівлі, де тимчасово перебували сторонні, подорожуючі люди. Тобто ті, що перепочивали, гостили. Тим паче, якщо у таких будівлях приймали щиро і радісно. Саме про такий гостинний двір дорогобузьких князів на березі Горині в Гощі писав П. Іванов у праці «Історичні долі Волинської землі з давнини до кінця XIV ст.» [26, с. 75-77]. Тож головним аргументом може бути, що Гоща почала так називатися через прихильність людей і близькість містечка до торгового шляху. Не слід відкидати і того, що слово „гостьба" означає місце для торгівлі.

Деякі дослідники щодо цього питання мають свої погляди. Зокрема, мовознавець-топоніміст Ярослав Пура у своїх працях про

походження власних назв міст і сіл, зупиняється на значенні „гуща". Тобто гущина, щільність дерев у тутешніх лісах, котрі майже з усіх боків колись підходили до поселення. Дехто з істориків та краєзнавців схиляється до перекладу з санскриту, де слово „гоща" означає стійбище, загорожа для тварин, громада.

І ще такі, котрі твердять, ніби у нашій місцевості колись жив вождь чи знатний воїн на ймення Гощ. Мовляв, і сьогодні тут є люди на прізвище Гоц чи Коц, то чому б не бути і Гощеві? Переконливо, але тоді доведеться пояснювати ту нестиковку, що „Гощ" іменник чоловічого, а „Гоща" – жіночого роду. А втім, у нашого народу на вигадки вистачає кмітливості: як скаже, немов вузол зав'яже. Та й пам'ять – дай Боже кожному.

Припущень досить, не завжди вистачає потрібних джерел для підтвердження тієї чи іншої версії. Та що там – досі не віднайдено і дати першої літописної згадки про Гощу. В історико-краєзнавчому нарисі „Ровенщина" Георгія Сербіна помилково написано, що наше містечко занесено до Іпатівського (Іпатіївського) літопису серед подій 1152 року [7, с. 150]. Цебто в період князювання на волинських землях Ізяслава Мстиславовича, внука Володимира Мономаха. Цьому вельможі справді довелося багато воювати і за Київ, і Погориння, проте своїх слідів у Гощі він не залишив для історії. Точніше, літописці цього не зафіксували. Пропущено вищезгадану дату і в „Історії міст і сіл УРСР. Ровенська область" у розділі „Гощанський район". Однак це не стало пересторогою для місцевих дослідників давнини Гощі, щоб безапеляційно стверджувати хибну думку про існування відомостей 850-річної давності. Насправді ж покищо лише віднайдено джерела перших згадок, датованих кінцем XIV-початком XV століть. І, на превеликий жаль, лише дотично з Гощею, оскільки йдеться про її знатного власника Кирдея. Довідка в „Енциклопедичному словнику" Брокгауза і Єфрона, датована 1358 роком, що Олізар Кирдей „був комісаром при розмежуванні Литви із князівством Мазовецьким". З інших джерел дізнаємося, що якраз за цю послугу хрещений колишній мурза одержав від магарбників Волині землі понад річкою Горинь [9, с. 705].

Тоді і пізніше Гоща славилася торгівлею. Тут, як і будь на якому шляху, в містах і містечках були свої митниці. Про це, зокрема, мовиться у актових джерелах, опублікованих у збірнику „Торгівля на Україні XIV - середина XVII століття..." (1990). Згідно тоді встановлених правил, купці повинні були їздити не тими шляхами, котрі для них були вигідні та зручні, а тими, де знаходилися державні чи приватні митниці, на кожній з яких обов'язково вимагали платню за пересування і охорону. При спробі оминути митницю, купець чи торгова людина могла позбутися і товару, і засобу його перевезення.

Існувало також складське право, яке зобов'язувало торгових людей здавати свій крам на збереження. У крайньому випадку треба було зупинятися і впродовж тижнів той крам продавати у

визначених для цього місцях. Тільки королі і князі польсько-литовські на наших землях могли відміняти і мито, і складське право. Це монархи робили лише для тих, хто посідав визначне становище у тогочасному суспільстві і мав вагомі заслуги перед його величністю і державою. Серед багатьох такий привілей одним з перших на Волині одержав купець Лука Терешкович, який торгував видовбаними із суцільного дерева легкими човнами, що називалися дубасами. Це сталося після його звернення до короля польського Казимира IV Ягеллончика і відправленого останнім листа 4 березня 1488 року до всіх власників земель, комендантів державних та приватних замків України і Білорусі не брати мита з цього купця. Тих, хто не виконував королівського наказу, жорстоко штрафували. У переліку міст, де міг безмитно торгувати згаданий Лука Терешкович, були Острог, Дорогобуж, Погост (можливо, що так тоді іноді називали Гощу).

Право на організацію торгів у власних маєтках потрібно було також випрошувати у короля чи його наближених. Першим у Гощі його домігся Богдан Готський після звернення до великого князя литовського Олександра. У свою чергу князь Олександр 4 липня 1495 року надіслав лист до старости міста Луцька (Гоща на той час входила до Луцького повіту, Волинського воєводства) Семена Гольшанського, де й обумовив дозвіл „...якщо буде торгу і миту нашому в Луцьку не шкідливо". І лише після обґрунтування доцільності й не шкідливості для економіки повіту, прохання Богдана Готського було задоволене.

Для себе виклопотав подібний привілей 7 серпня 1527 року і князь Костянтин Острозький. У документі за підписом короля польського і великого князя литовського Сигізмунда I Старого зазначалося, що усі піддані князя Острозького, які проживали у маєтках Дорогобужа, Острога, Рівного та інших населених пунктів і займалися промислом солі, звільнялися „навіки віків від соляного податку". Добувши безмитне право, магнат таким чином посприяв для своїх підлеглих і себе особисто поліпшення економічного стану, розвитку торгівлі у краї, від якої певною мірою залежав достаток усіх верств населення.

Володарі Гощі свої надбання продавали далеко за межами маєтків. Для цього на високому рівному місці правого берега Горині, що знаходиться неподалік сучасного храму архістратига Михайла (донедавна тут діяв стадіон спортивного товариства «Колос») було побудовано потужну пристань для плоскодонних ком'яг та човнів. З складських приміщень впродовж безморозної пори року відправляли водою деревину, зерно, продукти лісів, пасік, тваринництва у різні краї. Про це свідчать і віднайдені записи у реєстраційній книзі Берестейської (Брестської) митниці, яка була в період середньовіччя одним з найголовніших українських пунктів торгівлі між Волинню і Підляшшям. Ті відомості засвідчують, що І тра-

ня 1585 року тут пройшло дві ком'яги з житом, яке належало Гощі Гойській. Ком'яги-човни мали прямокутну форму, неглибоку посадку. Їх довжина сягала від 17 до 24, ширина – до 10 метрів, приводили її у рух 7-10 веслярів. Таке судно брало на борт від 3 до 7 тонн вантажу.

На згаданий час ком'яга доставляла вантаж Західним Бугом, міг він потрапити водами Вісли до Гданська. Інші подібні судна тоді ж доставляли з Тучина товари лісового промислу до берегів Балтійського і Чорного морів.

Тож про володарів і саму Гощу у роки середньовіччя знали не тільки у Погоринні, а й далеко за її межами. Можливо, так було і в ту давнину. На жаль, таких відомостей не вдалося віднайти, як і того, що конкретно мали на увазі ті поселенці, котрі вперше нарекли наше містечко таким коротким милозвучним словом – Гоща.

ТАЄМНИЦЯ ТОПИЛЬНИКА

ВЛАДА ПЕРШИХ київських князів лише зрідка поширювалася на віддалені простори від стольного града. Місцеві бояри і феодали Погориння тільки знали, що збирати тут данину з участю надісланої збройної дружини. Інколи на вимогу владця престолу споряджували з нашого краю до Києва дужих чоловіків і хлопців для поповнення війська. Решта часу в автохтонного населення Волинського Полісся затрачалася на працю і застереження від можливих нападів сусідніх чи віддалених племен.

Так тривало до початку князювання Володимира. За свідченням літописця Нестора цей князь був пройнятий великою вірою у язичницьких богів Перуна, Хорса, Дажбога, Стрибога, Сімаргла, Мокоші. Вже на початку князювання він у Києві на пагорбі поставив дерев'яні статуї цих кумирів, запровадив жертвоприношення молодих людей: „...і приводили синів своїх і жертвували (їх цим) бісам, і оскверняли землю требами своїми" [4, с. 47]. Невдовзі подібний ритуал виконувався у ближніх і дальних волостях Київської Русі. У тому числі і в нашому краї. Зокрема, таке капище з жертовником знаходилося на прибережному горбі Горині на Закорчиці. Поруч нього – місце для поховання останків померлих чи вбитих при здійсненні ритуалу.

Діяння Володимира, пізніше прозваного Великим, люди наших теренів відчували на собі і в подальші роки. Адже, після сходження на престол, зразу ж у 981 році він з сильною дружиною йшов на ляхів, ймовірно Чорним шляхом, що стелився через угіддя сучасних Корецького і Гощанського районів. Після завоювання лядських земель, цей шлях став ще називатися Червенським. Здобувши там немало міст і фортець, Володимир деякий час перебував на Волині. Тут він заснував перше дочірнє князівство Володимир-